



Кадр з фільму «Стара фортеця».

дублів. Клац-клац хлопавка: «Дубль п'ятий!» Й ті вірші я тоді вивчив напам'ять.

По тому отримав перший у житті гонорар – 6 рублів, по три за кожен кінодень. Моя мама отримувала тоді 70 руб. на місяць, тобто за день – теж десь 3 руб. Й вона була вряжена моїм недитячим заробітком.

Про книжку «Стара фортеця» журналіст Віталій Портников згадує: «Беляев зобразив самого себе: гімназиста, скаута й прихильника української державності, що зустрічає війська УНР із синьо-жовтим прапорцем в руках і пишається тризубом на кашкеті». Але, на думку Портникова, письменник скурвився і став радянським пропагандистом, відкинувши петлюрівське минуле. Однак у спогадах Олександра Муратова «Розчахнута брама» ми можемо почути й інший обертон. Коли В. Беляев довідався, що його роман екранізують (вже втретє!), він запросив до ресторану тих, хто мав робити телесценарій – О. Муратова і В. Сосюру. «Хлопці, – каже письменник, – пишіть самі і мені сценарій навіть не показуйте. Я подивлюся вже готовий фільм. Дай Боже вам успіху!» Тобто Беляев дав повний карт-бланш, а хлопці (й ще режисер Михайло Беліков, якого теж залучили до виробництва серіалу), вочевидь, підсилили лінію «українізації». Навіть там, де петлюрівці та влада УНР показані ніби сатирично, а більшовики – схвально, наші симпатії чомусь – на боці перших. Зараз я розумію, наскільки ті дні в масовці «Старої фортеці» вплинули на моє життя. До того я мріяв стати моряком. Після фільму – потягло до мистецтва, літератури. У своїй книзі О. Муратов пише про режисуру: «Мало бути фантазером. Треба ще мати здібності гіпнотичного впливу на глядачів». Переглядаючи епізоди з юними петлюрівцями зі «Старої фортеці», я відчуваю кінематографічний гіпноз, який не вивітрується.

Поки готувався цей номер до друку, надійшла сумна звістка: 16 квітня перестало битися серце Олександра Муратова – вірного патріота України. Всього тиждень він не дожив до свого 90-річчя.

Віталій Розстальний у дзеркалі львівської сцени

Оксана Палій



Актор Віталій Розстальний. 1960-ті рр.

Якось так склалося, що лише з плином часу ми побачили вагомість і унікальність постаті Віталія Розстального для формування культурного ландшафту Львова в часи шістдесятників. Як слушно зауважила Оксана Забужко у відео-лекції, присвяченій Аллі Горській, лише для Львова було характерне таке явище, як «театральне шістдесятництво». А Віталій Розстальний якраз і був серед тих, хто уможливив виникнення цього культурного феномену.

На перший погляд, біографія Віталія Розстального виглядає просто: народився на Чернігівщині, в с. Рейментарівка, там пройшли дитячі та юнацькі роки, після закінчення Київського театрального інституту імені І. Карпенка-Карого 1963 р. разом з однокурсницею Ганною Плахотнюк

був скерований до театру ім. Марії Заньковецької, де працював до 1978 р. З 1978-го і до свого відходу у 2006-му працював у театрі ім. Івана Франка.

Припускаємо, що по приїзді до Львова акторові було непросто адаптуватися – саме цей період був одним із найскладніших в історії колективу. Після втрати єдиного сина 1961 р., керманіча заньківчан Бориса Тягна підкосила важка хвороба, і він відійшов у засвіти 1964 р. За п'ять років змінилося три керівники, знизилася акторська майстерність заньківчанської молоді. Втім, Віталію Розстальному вдалося проявити себе як талановитому різноплановому актору.

Передовсім, він перебрав чимало ролей В'ячеслава Сумського. Зокрема, Ярему з уславлених «Гайдамаків» Тараса Шевченка у постанові режисера Володимира Грипича. Як зауважив театрознавець, тодішній завідувач літчастиною театру Богдан Завадка в оглядовій статті «Сумління і творчість актора», присвяченій творчості Віталія Розстального в чернігівській газеті «Деснянська правда», роль Яреми була побудована на контрасті: ніжність у стосунках з Оксаною (Ганна Плахотнюк) та волелюбність, лють на ворогів у битвах. Артист намагався олюднити свого персонажа, відійти від хрестоматійного образу і вийти на власне трактування образу Яреми, а це непросто, бо твір Тараса Шевченка відомий усім зі шкільної парти.

Крім того, молодому артистові поталанило потрапити у славетну виставу «Король Лір» режисера Михайла Гіляровського 1969 року з Василем Яременком у головній ролі. Роль герцога Альбані стала творчою удачею Розстального. Участь у ній виявилася вагомим сторінкою творчості Богдана Ступки-Едмунда, Василя Яременка-Ліра, Володимира Аркушенка-Блазня, Любові Каганової-Регани, Ганни Плахотнюк-Гонерильї, Лариси Кадирової-Корделії, Федора Стригуна-Едгара, Богдана Козака-Короля Французького. «Король Лір» був наче мистецьким підсумком «хрущовської відлиги», тоді як «Гамлет» у режисерському прочитанні Бориса Тягна 1957 року був наче початком процесу десталінізації.

Богдан Завадка зауважував, що Розстальний-Альбані у сплетінні інтриг та підступів виходить «на шлях сьйва людських чеснот крізь темряву і бруд морального падіння». Актор так само сягнув висоти у розкритті морально-етичних проблем у виставі «Гріх і покаєння» І. Карпенка-Карого режисера Анатолія Горчинського, створивши образ Никодима, людини, яка прагне вибудувати родинний затишок, пройти гідно всі вибоїни на шляху до сімейного щастя.

Відома заньківчанська акторка Надія Доценко у замітці з нагоди нового календарного року «Три тости» у львівському часописі «Вільна Україна» відзначила цю роль як творче досягнення: Віталій Розстальний-Никодим переконливий у своїх сумнівах, пошуках, розкриває глибокі внутрішні переживання героя.

Крім сценічного навантаження в театрі, є ще одна грань: перу Віталія Розстального належить низка нотаток в таких часописах, як «Ленінська молодь», «Вільна Україна» у Львові, «Культура і життя» у Києві, де зафіксовано його роздуми про роботу над окремими ролями. На деякі з них варто звернути увагу.

У статті «Спосіб мислення» в «Культурі і житті» Віталій Розстальний зауважував, що Сергій Данченко підкреслено уповільнено веде репетиційний процес. Як відомо, Данченко часто задіював і Розстального, тож ці спостереження є цінним матеріалом для аналізу секретів як акторської майстерності артиста, так і режисури Данченка. Розстальний розповів про театральну кухню заньківчан, причому аналізував режисерські підходи Данченка в сукупності, а не з нагоди окремо взятої постанови.

Він один із перших акторів написав у цій статті, що Сергій Данченко не вибухає гнівом, коли виконавцям не вдається одразу вийти на втілення режисерського задуму, ніколи не показує. Із середини порожнього залу раз по раз лунає його тихий голос: він веде акторів по суті дії майбутньої постанови, враховуючи при цьому індивідуальності виконавців. Автор статті наводив приклади своїх ролей лише у постановках радянської драматургії: Саливона Часника у «В степах України» О. Корнійчука, Павла Гонти в «Горлиці» О. Коломійця, Макара Нагульнова у «Піднятій цілині» М. Шолохова. Актор чи не вперше почав аналізувати режисерську майстерню Сергія Данченка і фіксувати свій досвід у пресі. «Розсипаний» по різних часописах, цей аналіз випав із уваги критиків та істориків театру. Варто навести ще одне міркування Розстального з тієї статті: «На творчих зустрічах, на тематичних передачах на радіо і телебаченні ми часто змушені видавати бажане за дійсне, “живо писати” своїх персонажів, перелічувати позитивні складові їхнього характеру, виграшні біографічні моменти тощо. Втім, ніякої амністії актор для свого персонажа не повинен шукати. Він має робити все, щоб глядач повірив до кінця створеному ним на сцені. Якщо образ має велике ідейне навантаження для концепції вистави в цілому, треба будь-що окропити його “живою водою” свого темпераменту, свого досвіду, своєї акторської майстерності (...)» А найбільшою проблемою у створенні образів сучасників для акторів він вважав брак книжок, спеціальних теоретичних праць. Причому актор одразу й виправляє себе: так, праці є, але важкодоступні. Можемо припускати, що Розстальний мав на увазі книжки про «систему Курбаса», які були на той час у так званих «спецфондах». Тобто з цих фрагментів можемо простежити, що актор розвивався у професії інтенсивно.

Віталій Розстальний мав схильність, талант до медійного дискурсу. Адже, крім власних нотаток, присвячених акторській майстерності, репетиційному процесу, він давав коментарі в пресі з приводу виконавської манери в тій чи іншій ролі. Або ж наводив свої контраргументи на зауваження критиків. Так було і з відомою виставою «Прапорonosці» Олесея Гончара у прочитанні Сергія Данченка, де він виконував дві ролі: Воронцова і Ведучого. Цінність його публікацій також у тому, що він зафіксував свої думки по «гарячих слідах»: напередодні та під час перших прем'єр. У газеті «Вільна Україна» в інтерв'ю «Заньківчани відкривають сезон» він розкрив репетиційний процес спектаклю: «Нелегко далася нам усім вистава “Прапорonosці” за романом Олесея Гончара. Причин було



В. Розстальний – Кречинський у виставі «Весілля Кречинського». Режисер Б. Романицький. Прем'єра вистави 30.12.1966 р.

багато. Деякі з них, коли вистава вже йде, видаються несуттєвими. (...) В процесі пошуків і суперечок з головним режисером та іншими виконавцями було знайдено і втілено своєрідний жанр вистави». Тобто процес репетицій супроводжувався дискусіями, передовсім, щодо форми подачі матеріалу. Він охоче коментує лише роль Воронцова і не згадує роль Ведучого. За задумом режисера, «Прапороносці» – це вистава-спогад, спогад фронтових друзів про події Другої світової війни, і задум Сергія Данченка себе виправдав, адже він таку форму вистави вже апробував у виставі-колажі «Моє слово» за новелами Василя Стефаника, які сам інсценізував, а роль Ведучого там виконував Богдан Козак. І ця особливість стала однією з родзинок режисерського стилю Данченка. А от Віталій Розстальний, очевидно, не бачив для себе перспективи у втіленні таких акторських задач і тому виникали дискусії з режисером. А образу Воронцова найбільше дісталось критичних зауважень від театрознавців та журналістів. Ось як про це писав сам Розстальний у статті «Спосіб мислення»: «В одній рецензії на “Прапороносці” мені робили закид, що Воронцов у виставі дуже монументальний. Але ж при цьому він у мирному житті був сільським учителем. Прошу не зрозуміти мене так, ніби я хочу виправдатись. Про те, що Воронцов – сільський учитель – ми з С. Данченком не забували. Навпаки, ставилося надзавдання режисера – залишатися вчителем! На мою думку, свідченням досягнення мети є сцена з листом Хоми Хаєцького. (...) Це підкреслюється і функцією Ведучого, представника автора у виставі, представника театру у виставі. Чи ж міг залишатися він (Воронцов – О. П.), нехай дарує мені шановний критик, досить традиційно уявленим сільським учителем?» Так чи інакше, але вистава «Прапороносці» увійшла в історію театральної культури, по-новому розкривши талант задіяних у ній митців.

Ще один важливий образ Розстального на львівській сцені – Михайло Гурман в «Украденому щасті», що теж стала легендою національної сцени. Є прикметна репліка актора про цю роль у бліц-інтерв'ю «Щедрість пошуку. Зань-

ківчани відкривають сезон» у газеті «Ленінська молодь». Розстальний зауважив, що для нього спочатку це призначення було незвичним, адже перед тим кілька сезонів підряд він працював з іншим матеріалом: Воронцов, Нагульнов. А тут Франко – та ще й роль Гурмана! Для нього найбільше акторське завдання – звільнити образ Гурмана від нальоту негативного сприйняття: мовляв, шандар!

Хоча найважливішою у цій публікації була ремарка Сергія Данченка щодо майбутньої постановки, яку наведемо повністю: «Першою прем'єрою сезону стане постановка “Украденого щастя”. Це твір високої драматургії. І, оскільки заньківчани вже дуже давно не зверталися до цієї п'єси Івана Франка, вона приваблює нас можливістю свіжого, абсолютно нового прочитання, гостро-соціального спрямуванням і сучасним вирішенням моральних категорій. Нас цікавить зіткнення не лише характерів, а й життєвих позицій героїв і їх моральних принципів. Тому у нашій виставі ми унікатимемо підкреслення вікової різниці між Михайлом та Миколою. Красномовний щодо трактовки вже розподіл ролей: Анна – Л. Кадилова, Т. Литвиненко, А. Корнієнко; Микола – Б. Ступка, Б. Козак; Михайло – В. Розстальний, Ф. Стригун.»

Таким чином, можемо простежити, що львівська сторінка у творчості Розстального була вагома і важлива. При цьому, окрім театральної сцени, в актора було чимало читецьких програм, адже мав унікальний голос. Володар оксамитового баритону, як називав Розстального його львівський приятель, письменник та редактор Львівського обласного телебачення Микола Петренко. Тож не дивно, що Розстального впродовж усього життя, і у Львові, і в Києві, активно запрошували на радіо й телебачення до озвучення багатьох медійних проєктів.

У 1978 році Віталій Розстальний, разом із Богданом Ступкою та Сергієм Данченком, переїхали до Києва, почалася нова сторінка у творчості митця.

Львів



В. Розстальний і Т. Литвиненко у виставі «Тоді в Тегерані». Режисер Є. Бондаренко. Прем'єра вистави 24.12.1970 р.